

A szekcióülések beszámolóí

1. SEKCIÓ: CSONKA VÁRMEGYÉK 1920 UTÁN

A két és fél órás időkeretet teljes egészében kitöltő interaktív beszélgetés után nyugodt szívvel jelenthetem ki: a foglalkozás elérte célját. Az eszmecsereben Trianon óriási és szerteágazó témájának számos régi-új megvilágítása, nemzeti emlékezetben háttérbe szorult, homályosan élő eseményei és megközelítései vetődtek felszínre, ezzel is bizonyítva, a társadalom részéről még napjainkban is mennyire sokrétű és sokszínű olvasata van ennek a tragikusan különleges eseménynek.

Mint ahogy az a felvezető sorokból sejthető, a szekcióbeszélgetés nem a lokális események tárgyalásával kezdődött. Tágabb kontextusból indulva az 1918–1920 közötti országos események „klasszikus” kérdései és témái foglalkoztatták a résztvevőket, persze ebben nincs semmi meglepő: a társadalom részéről nézve, a téma viszonylag alacsony kibeszéltsége miatt a nagypolitikai események visszatérő kérdései még egy lokális eseményekre irányuló szekcióbeszélgetésen is érthetőek és indokoltak. (Őszintén szólva: Trianon témájában való eddigi előadói tevékenységem tapasztalatából kiindulva azon csodálkoztam volna, ha a beszélgetés nem a jól ismert kérdéskör felvetésével indul.)

Tisza István személye, a dualista kori politikai elit nemzetiségi politikája, azaz a „*Lehetett volna-e valmit tenni?*” kérdésre dr. Majdán János tanár úr, a közönség soraiból sietett segítségemre, aki tisztán és érthetően foglalta össze azt a „*zsákutcá*”-t, amelybe a politikai elit 1867-ben (és már előtte is) lavírozta magát. Egy nemesi származású embernek két lehetősége volt a kiegyezés után: hivatali pálya vagy katonai karrier. Ezekre a területekre saját létfenntartásuk miatt alapvetően szükség volt, még hozzá, csupa nagybetűvel kiemelő: KIZÁRÓLAGOS szükség. Azaz: a nemzetiségi követelésekkel kapcsolatos nagyobb engedményeket a magyar nemesség működése zárta ki, példának okáért nem lehetett autonómiáról beszélni, amikor több százezer hivatalnok veszítette volna el ezzel megélhetését. Kódolva volt tehát a konfrontáció, amelynek a rendezése egy háborús vereség esetén kicsúszhat a magyar állam kezéből. Sajnos, ez be is következett. Mindezek mellett természetesen szó esett az 1868-as nemzetiségi törvényről, a magyar állam általános nemzeti politikájáról, és arról a tényről, amit szintén nem lehet elégszer hangsúlyozni: az itt élő nemzetiségek minden alapvető szabadságjogot megkaptak, irányukba való bármilyen elnyomatásról, diktatúráról egyáltalán nem beszélhetünk, a magyarországi nemzetiségek helyzetét nem Oroszországhoz, hanem Nyugat-Európához kellett mérni, sőt, egy itt élő román vagy szlovák még egy Németországban vagy Franciaországban élő nemzetiségihez képest is példaértékű szabadságot élvezhetett. A tragédia abban rejlett, hogy mindezek ellenére ebben az időszakban ez már kevésnek bizonyult, változtatni azonban a merev társadalmi struktúrák miatt nem tudtak, nem akartak, és ami talán még jobban fájhatott: a közvéleményben a nemzetiségi kérdés senkit nem érdekelt. Majdán tanár úr egy füst alatt az összes „*örökzölden*” felbukkanó kérdést megválaszolta, és ez – véleményem szerint – a jelenlévők tisztánlátásához óriási hozzájárulás volt. Ha olvassa e sorokat, innen is szeretném neki megköszönni, bevallom, én még elhallgattam volna jó ideig!

Az országos helyzet megvitatása után a csonka vármegyék helyzetére tevődött át a beszélgetés. 1920 után négy település került abba az igencsak különleges helyzetbe, hogy

addigi csendes, nyugodt, járási székhelyként átlag nagyközségi életét feladni kényszerülve egyik napról a másikra vármegyeközponttá lépett elő. Ez a négy település Mátészalka (Szatmár-Ugocsa-Bereg vármegye), Szikszó (Abaúj-Torna vármegye), Berettyóújfalu (Bihar vármegye) és Putnok (Gömör vármegye) volt. Utóbbi vármegye az alig húsz településével nem bizonyult életképesnek, ezért 1923-ban összevonták Borsoddal. A megyeszékhelyek elvesztésével több szempontból is kényszerű és kifocamodott helyzet állt elő: egyrészt a központtá avanszált települések olyan terhet kaptak örökségül, amelyhez méretük, állapotuk, közigazgatási hierachiában elfoglalt helyük okán nyilvánvalóan soha nem lehetett felnőni, igaz, ezt a korban nem is várta el tőlük senki. Másrészt azok a köztisztviselők, értelmiségiek, akik az elcsatolt központból érkeztek, szintén egy különlegesen drámai helyzetben találták magukat: egyszerre voltak menekültek, miközben a vármegye új vezetése is az ő kezükben volt.

Míndezen mellett nem lehet figyelmen kívül hagyni azt a ritkábban előtérbe kerülő jelenséget, ami a kor úri Magyarországon alapvetésnek számított: a társadalom erős hierarchiáját, ami egy város-vidék ellentétben hatványozottan megmutatkozott. Amikor Simon Attila tanár úrral beszélgettem – ő felvidéki származású magyar – és szóba került ennek a helyzetnek a város-vidék ellentétben való olvasata, az első kérdése az volt: fennállt-e olyan kezdeti feszültség a Nagyváradról érkezett köztisztviselő réteg és a helybeli berettyóújfaluiek között, mint amilyen Kassa és Szikszó esetében megvolt? A válasz: igen, megvolt, mint ahogy Mátészalka és Putnok esetében is. Természetesen ennek a jelenségnek a bemutatása sem azzal a céllal íródik, hogy utólag bármilyen társadalmi csoportot rosszá tegyen, az akkori körviszonyokban ez számított természetesnek, és ha ehhez hozzávesszük azt a traumát, amit a menekült köztisztviselők elszenvedtek – gyakorlatilag nem csupán állásukat, egzisztenciájukat, szó szoros értelemben egész addigi életüket veszítették el a pok leforgása alatt –, hozzávesszük azt az élethelyzetet, hogy szinte kivétel nélkül életüket nagyvárosokban töltötték, ott nevelkedtek, szocializálódtak, ez a konfliktus inkább magától értetődő, mintsem ördögtől való. Kiváltképp annak tekintetében, hogy valamennyi új megyeközpont esetében nem beszélhettünk köztisztviselő otthonokról vagy vármegyházáról, azaz: ezeknek az embereknek – ne feledjük: mint menekülteknek – úgy kellett újjászervezni a csonka vármegyéket, hogy gyakorlatilag több éven keresztül nem volt hol lakniuk és dolgozniuk. Nyilván, ahogy a lakhatási és munkakörülmények megoldódnak – például Szikszó és Berettyóújfalu ebben az ügyben fej-fej mellett haladt, mindkét településen már 1921-ben megépült a köztisztviselő-telep, sőt, a kórház is mindkét településen 1928-ban épült meg – úgy csökkent a feszültség és vált elfogadottabbá mindenki részéről az új helyzet.

És ha már az elején említettem a téma kapcsán ritkábban felmerülő eseményeket, külön öröm volt számomra Vas megye és az Őrség története. Ha a téma kapcsán népszavazásról beszélünk, általában Sopron és környéke jut eszünkbe, pedig hasonló események a szomszéd területen is végbementek. Hála az Őrségből érkező közönségnek, elég részletes képet kaphattunk a Vas megyei falvak területén lezajló hősies harcokról, népszavazásokról, Magyarország melletti hűségeskü letételéről, amiről (ismét csak a csupa nagybetűt ajánlva) nem lehet és nem is kell máshogy összefoglalóan írni: SIKERTÖRTÉNET. Trianon kapcsán talán furcsán hangzik, de nem ennek ellenére, hanem pontosan ezért tartanám létfontosságúnak, hogy az ehhez hasonló sikeres végkimenetelű történésekről is eleget beszéljünk, merthogy ilyenek is akadtak. A Sopron környéki népszavazások sikerén felbuzdulva Vas megyében tiltakozások kezdődtek, aminek eredményeként az antant hozzájárult egy újabb népszavazás kiírásához. 1923. január és március között mintegy 10 Vas me-

gyei falu szavazott a Magyarországon való maradás mellett. A történet külön kiemelendő epizódja, hogy a kérdéses települések nem csupán magyar, de német és horvát lakossága is az anyaországban való maradást választotta. Azt hiszem, ez az eset is nagyon jó példa arra: a helyzet társadalmi szempontból mennyire nem volt fekete és fehér, a népcsoportok egymáshoz fűződő viszonya mennyire bonyolult és sokrétűen létezett, nyilván nem csupán Vas megyében, hanem az egész országban.

Mindenki egyetértett abban, ha az összes elfoglalt területen népszavazást írtak volna ki, születhettek volna igencsak érdekes eredmények, ha nem is teljes egészében marad meg az ország, azért jóval nagyobb területtel működhetett volna tovább. (Nyilván ezzel a megszálló hatalmak is tisztában voltak, ezért nem voltak népszavazások.)

Példaértékű volt az őrségi népszavazás egyik „gyűjtőpont”-jának számító, Szomoróc falu esetének bemutatása 1919 augusztus és 1923 között. Szomoróc községbe 1919 augusztusában jogtalanul, a demarkációs vonalat túllépve vonultak be a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság katonái, akik ellen augusztus 1-jén 16 határőr katona a falu férfilakosságával együtt fellázadt, az idegen megszállókat elkergették a faluból. A felkelést a túlerő miatt ugyan hamarosan leverték, a lázadókat verés és éheztetés formájában is súlyosan megbüntették, de mindezek ellenére az eset önmagán messze túlmutatva, korántsem volt eredmény nélküli: az önvédelemre felügyelve a határmegállapító bizottság 1922. február 9-én jóváhagyta Szomoróc Magyarországon való maradását. A megmenekülés tiszteletére a település 1923-ban emlékoszlopot állított fel, melyen a felkelésben résztvevők neve is szerepel, a közelében pedig egy Tisza István- emlékfát ültettek. Egy harangemlékmű is megalkotásra került, ami az idegen megszállás alóli felszabadulást hivatott hirdetni. Szomoróc község 1942-ben – tartva az 1919-es események megisméltődésétől, amikor a szomszéd község Magyarországra, Szomoróc pedig a határ túloldalára került – egyesült Kerca településsel, innentől kezdve Kercaszomornak hívják. A település 2002-óta büszkén viseli a „Vas megye legbátrabb községe” címet, 2008-tól pedig Kercaszomor megkapta a *Communitas Fortissima*, azaz *A legbátrabb falu* kitüntetését. Hangsúlyozandó: az 1918–19-es időszakban Balassagyarmat mellett Szomoróc község volt az egyetlen, amely fegyveres ellenállás formájában védte meg magát, és ért el ezzel eredményt. Míg előbbi település példája közismerten él a nemzeti emlékezetben, addig Szomoróc példája annál kevésbé, ezért is értékes minden olyan fórum, ahol a falu dicsőséges története elhangozhat.

Ha nem is részletesen, de a visszacsatolt területekről beszélve, Somoskő visszaadásának legendás története is szóba került: a településen dolgozó orvos egy antant küldött megmentésének apropóján tolmácsolta a falu visszaadásának kérelmét a meggyógyított katonatiszt felé, aki a kérésnek eleget téve, az ügyben eljárva lehetővé tette Somoskő visszatérését az anyaországhoz. Igaz, a somoskői vár nem került vissza, de maga a falu, teljes lakosságával, igen. A szabolcsi falu, Zajta szintén a visszaadott települések közé tartozott.

A továbbiakban, a társadalmi-politikai emlékezet vizeire evezve, Trianonhoz mint sajnálatos örökséghez való hozzáállásból emlékezetből hoztak példákat a hozzászólók. Volt olyan, az 50-es években diákkorú hozzászóló, aki elmondta: felnőttkoráig gyakorlatilag semmilyen formában nem találkozott a témával. Volt olyan idősebb, harmincas években szocializálódott résztvevő, aki családi példáján keresztül mutatta be a Trianonról való emlékezetet, többek között azzal a szokással, amikor minden évben június 4-én édesapja fekete ruhába öltözött.

A szekció leglátványosabb elemeként, a beszélgetés „csúcspontján” a *Boldogasszony himnuszának* eléneklése is megtörtént, felidézve az 1920 utáni idők hangulatát, amikor a

katolikus himnusz éneklése a Trianonra való emlékezés egyik fontos eszközeként szolgált. Szintén a trianoni katasztrófára emlékeztető, és az egyetemes magyarság összetartozásának szimbolikus kifejezésére szolgáló *Hiszekegy* is eléneklésre került, hangsúlyozva: idén lesz 100 éve, hogy a dalt megírták.

Összességében: a szekcióban olyan értékes, a köztudatban háttérbe szorult, kevésbé ismert gondolatokkal, történetekkel gazdagodhattunk, amiért mindenkinek érdemes volt az ülésen részt vennie. Bár a beszélgetés két és fél órán át tartott, szerintem nem vagyok vele egyedül, nekem alig fél órának tűnt. Nekem nagyon tanulságos volt a beszélgetés, ezúton is köszönöm a lehetőséget!

Bagdi László

2. SZEKCIÓ:

A TRIANONI MENEKÜLTEK HATÁSA A HELYI KÖZÖSSÉGEKRE

A szekcióülés bevezető előadásában saját településem, Budapest XVIII. kerülete, az 1950 előtt önálló Pestszentlőrinc és Pestszentimre példáján keresztül fejtettem ki az ülés témáját.

Mindkét főváros környéki település esetében jelentős hatást gyakoroltak a trianoni menekültek a helyi közösségre. Az idei év számunkra kerek évfordulót is hozott, ugyanis 100 éve fogadták el azt a törvényt, amely alapján megszületett a trianoni menekültek, különösen a vagonlakók elhelyezésére szolgáló pestszentlőrinci Állami lakótelep, amely közel 1400 lakásával a legnagyobb ilyen jellegű állami beruházás volt. Ennek emlékére 2021-ben emlékhelyet avattunk.

Előadásomban három fő irányt jelöltem ki a szekcióbeszélgetés témájához: a trianoni menekültek elhelyezésére szolgáló lakónegyedek (Pestszentlőrincen az Állami lakótelep és a Szent Imre-kertváros) építése, a menekültek szerepe az adott település fejlődésében, illetve a trianoni emlékművek állítása, utcanevék megjelenése.

Az Állami lakótelep és Szent Imre-kertváros két tipikus példája a trianoni menekültek letelepedésére szolgáló lakónegyedeknek, amelyek történetét többen is kutatjuk helyben. Az előbbi kislakásos, szociális bérlakásokból álló telep, amelyet elsősorban a fővárosba áramló menekültek gyors, de a lehetőségekhez mérten minőségi elhelyezésére alakítottak ki az 1916-ban létrehozott lőszergyár körülkerített területén, annak vasúti hálózatát felhasználva. Ez a lakótelep nem szükséglakásos nyomortelep volt. Az átalakított és újonnan emelt épületekben kialakított bérlakások elrendezése a kispesti Wekerle-telep lakásbeosztását idézi, a lakásokban volt vécé és víz, villanyvilágítás, mindegyikhez tartozott kert. A telepet minisztériumi gondnokság irányította. Mind felszereltségében, mind közintézmény-ellátottságában bizonyos elemekben megelőzte Pestszentlőrinc többi részét, például először itt hozták létre kultúrházat, és a két világháború között nem volt vezetékes vízhálózat a nagyközség egy részén. Több társadalmi csoport keveredett, sokan itt letek végleges otthonra, de voltak, akik továbbléptek. Az 1921 és 1927 között kialakított lakótelepre 6–8000 ember költözött, így az akkor 12 000 fős Pestszentlőrinc lakosságát közel egyharmadával növelték meg az 1920-as években. A lakótelep jellegzetes középülete az erdélyi családok által felépített unitárius templom, amely ma is áll az 1970-es években lebontott telep helyén létrehozott Havanna-lakótelepen. A bontáskor az ott élőket a főváros különféle pontjaira költöztették, így nagyon nehéz a lakótelep történetének elemeit összegyűjteni, ezt segítik az évente megrendezett állami lakótelepi találkozók.

Pestszentlőrinc más pontjain is találunk trianoni menekülteket. Sokakat rokonok fogadtak be. De emellett már az 1920-as években megszületett egy önálló, a korábbi otthonaikat

idéző tisztviseelőtelep alapításának gondolata. Ez lett a peestszentlőrinci Szent Imre-kertváros, amely laza, villaszerű beépítésével ma is meghatározó lakónegyede a kerületnek. A trianoni menekültek már az 1920-évek elején civil szervezetet, majd szövetkezetet alapítottak a terület megszerzésére, a lakónegyed kialakítására. Végül egy évtized után, 1928-ban épült fel az első villaépület. A nagy alapterületű telkeken mindenki maga építkezett. A lakóházak többsége szabadon álló, elsősorban földszintes, tulajdonosaik korábbi életét különféle építészeti elemekkel (pl. tornyok, címerek, kőbabás korlátok) idézi meg. A kertvárosi családok közül többen a kezdetek óta itt élnek, sőt, 2019-ben kiadványt is készítettek a kerületi múzeum segítségével a lakótelep történetéről.

Pestszentlőrinc számos meghatározó polgára volt trianoni menekült. Közülük is kiemelkedik a városi tevékenységet megalapozó első polgármester, dr. Balogh Géza, a kolozsvári közigazgatási szakember.

A két háború között nagyon sok magyarországi településen állítottak az összetartozást szimbolizáló országzászlókat, az új utcák elnevezéseiben megjelentek az erdélyi, felvidéki, délvidéki és kárpátaljai földrajzi nevek. Pestszentlőrincen és Pestszentimrén mindkettőre akadt több példa, ezért a kerületi emlékhelyek jellegzetességeinek bemutatásával zártam az előadást. A legfontosabb tény, hogy a Szent Imre-kertváros főterén látható az állításától eredeti helyén maradt egyetlen magyarországi figurális Trianon-emlékmű, a Fadrusz-kereszt.

Előadásom egyes témáihoz az akadémián elhangzott más előadások felvetéseit is hozzáfűztem. Ezután a szekció valamennyi résztvevője megszólalt. Az előadáshoz kapcsolódó kérdések, felvetések mellett elsősorban településük, saját tevékenységük kapcsolódási pontjairól, a Trianon-kérdés különféle módú feldolgozásáról, közzétételéről beszéltek. Példáik, történeteik lehetővé tették a téma sokirányú megközelítését, a különféle településtípusok, régiók jellegzetességeinek megismerését.

A XVI. kerületben például a Trianonhoz kapcsolódó települési pontokat bemutató emléksétát rendeztek, de meg kellett küzdeniük a témával szembeni félelmekkel. Szönyegi Hajnalka beszámolt egy néhány évtizede megszületett emlékhely állításának nehézségéről, megítélésének változásáról. Szóba került Miskolc speciális helyzete, többek között a menekülő felsőoktatási, illetve egyéb oktatási intézmények kérdése (Debrecentől, Szegeden át Sopronig, helyi középiskoláig), egyes határ menti települések regionális szerepének felértékelődése. Többen hoztak példát kiemelkedő, a helyi közösségért sokat tevő trianoni menekültekre. Karacs Zsigmond Földes, Szüle Katalin a Jászság kapcsolódási pontjairól beszélt. Szó esett Szombathelyről és a menekültekkel együtt érkező speciális tárgyak történetéről (ostyasütők), a vagonlakókról és vagonlakásokról, a szülőföld elhagyásának traumájáról. A téma gyermekekkel való feldolgozásának nehézségeiről és lehetőségeiről, a személyes, egyedi történetek jelentőségéről, pl. a kabát textilbélésén vitt üzenetekről.

A résztvevők egyetértettek abban, hogy ez egy nem könnyű téma, amelynek feldolgozását tovább kell folytatni, amelynek helyi kutatása még számos adalékkal szolgálhat nemcsak helyi szinten, mert a részekből, párhuzamokból, különféle megoldásokból, történetekből és kapcsolódási pontokból áll majd össze az egész kép. A téma Magyarország történetének meghatározó, a települések és az egyének életére mindenhol kiható történelmi eseménye, amelynek feldolgozására, megértésére és megélésére elengedhetetlenek a helyi, személyes történetek.

Heilauf Zsuzsa

3. SZEKCIÓ: A HATÁRON TÚLI MAGYARSÁG HELYI KÖZÖSSÉGEI ÉS SZERVEZŐDÉSE TRIANONT KÖVETŐEN

I. Írásbeli hozzászólás

Mit válaszolnék, ha a 120 esztendeje született Domokos Pál Péter kérdezne a mennyországból a moldvai csángómagyarok mai helyzetéről?

Kedves Péter bácsi – mondanám, mert a tanítványi tisztelet sohasem vitt rá, hogy viszszategezzem Öt –, ha már megtisztelt kérdésével, elmondom, hogy most, amikor a magyarságnak jó kétharmadát kitevő, nemzeti gondolkodású része immár több mint egy éve a terület- és nemzetrelő trianoni diktátum centenáriumára emlékezik, szüntelenül arra kell gondolnom, hogy létezik a magyar nemzetnek egyetlen olyan csoportja, amely számára *nem jelentett egyértelműen tragédiát* a trianoni gyalázat. *Ezek pedig a moldvai magyarok!* Az ő sorsuk nem lett annyival – mint a Kárpát-medencén belül élőké – nehezebb 1920 után, hiszen szinte ugyanolyan nyomorult, elnyomott, magukra hagyott, vallási és közigazgatási vezetőiktől elárult állapotban maradtak, mint annak előtte. Megalázó helyzetükről éppen Péter bácsi könyveiből, útirajzaiból tudhattam meg a legtöbbet. Idézek közülük néhányat:

- *„A csángókérdéssel roppant sokat foglalkoztam, egyre jobban izgatott a téma, mert ráébredtem, hogy ez sokkal nagyobb és fontosabb kérdés, mint ahogyan az emberek gondolkoznak róla. A magyarság Moldvában mindig jelen volt, de a román állam úgy tekintett rájuk, mintha nem léteznének. Teljesen jogfosztottan éltek, bändin-nak, hazátlannak nevezték őket.”¹*

- *„A csángó magyarság nagyon elmaradott és meggyötört nép volt mindig. Nem álltak velük szóba az állam emberei, kihasználták és tönkretették őket, de embernek soha nem tekintették. Már a statisztikában sem kapnak helyet. Mégis nagyon áldottak, szépen énekeltek...”²*

- *„Az úton továbbhaladva Szabófalva sorsa fölött gondolkodom. Moldva legnagyobb katolikus csángómagyar faluja, amelyről a legrégebb időktől fogva vannak följegyzések, s papja ma a magyarul mit sem tudó Anton Bisoc és segítője Anton Talmacel. A magyar öntudat satnyul, a magyar beszéd romlik és halkul, s már az erkölcsi tisztaság, a népi élet e megtartója sem fontos.”³*

- *Forrófalvi látogatása után pedig azt jegyzi föl a moldvai katolikus papokról: „Keserű volt a gondolat, hogy vannak ma emberek, akik a katolicizmus leple alatt, krisztusi emberszeretetet hirdetve lelkeket gyilkolnak, és szemrebbenés nélkül üzik a legszörnyűbb politikát.”⁴*

- *„Hangsúlyozni szeretném, mert nem lehet elégszer: a moldvai magyarok testvéreink, nyelv, történelem, kultúra hozzánk köti őket. Kötelességünk ismerni őket és tudni róluk, hogy múltbéli önmagunkat is jobban megismerjük.”⁵– Íme, a virtuális nemzetegyesítés eszméje!*

- *Könyvének moldvai útjairól szóló fejezetét a következőkkel zárja: „... nehéz feleletet adni, kik is a moldvai magyarok? Mikor kerültek életük mai helyére? Isten tudja, hányadik mold-*

1 Az én Erdélyem. Domokos Pál Péter elmondja életét Balogh Júliának. Életutak 1. Oral History Archivum. Vita Kiadó, Budapest, 1988. 24.

2 Ugyanott 1988. 29.

3 Domokos Pál Péter: Moldvai magyarság. Szerzői kiadás, Kolozsvár, [1941]. 224.

4 Ugyanott.

5 Ugyanott 72.

*vai utazó vagyok s még mindig nem tudunk kétséget kizáróan arra sem felelni, hogy mely községekben, falvakban élnek, s melyek azok, ahol még ma is magyarul beszélnek.*²⁶

A XX. század derekán tehát joggal mondhatta Domokos Pál Péter, hogy a *moldvai csángómagyarok a világ legelfeledettebb kisebbségei*, hiszen még mi, magyarok is alig ismertük őket. Am ha a halála óta eltelt három évtizednyi idő múltán letekint mennyei dolgozószobájára íróasztala mellől, a következőket láthatja az egykori Etelközben élő magyarok sorsának alakulásában.

- Már 1990-ben létrejött a Moldvai Csángómagyarok Szövetsége, az MCSMSZ. Nem felsőbb hatalmak hozták létre számukra, hanem ők maguk alakították meg, először Sepsi-szentgyörgyön, majd áttették székhelyüket a moldvai magyarság által legsűrűbben lakott megye központjába, Bákóba. A szervezet kezdetben magán viselte az előzménynélküliségnek minden bélyegét, de ha meggondoljuk, hogy a moldvai magyarságnak hosszú évszázadok óta nem volt sem nemességük, sem középosztályuk, sem pedig érdekeiket szolgáló értelmiségük, azt mondhatjuk, hogy az MCSMSZ már pusztán létével is jelzi, hogy a csángók – legalábbis el nem románosodott, románosított részük – őrzi és vállalja magyar, vagy éppen kettős identitását. A csángó gyermekek, fiatalok anyanyelvű oktatásának, nevelésének, nyaraltatásának, vetélkedőiknek szervezésével erősítik a magyar nemzethez való tartozásuk szálait. Jól emlékszem azokra a moldvai diákokra, akik az elsők között jöhettek Magyarországra, hogy az úgynevezett nemzetközi előkészítő intézetben felzárkóztatva egyetemre kerülhessenek, valamint amikor II. János Pál pápával való találkozásra érkező csángómagyarok boldogan látogatták az élete alkonyán járó Domokos Pál Pétert. A Moldvai Csángómagyarok Szövetsége azóta is él és változó eredményekkel dolgozik. Szervezi a moldvai településeken az iskolán belüli és azon kívüli anyanyelvű oktatást, 2020. évi adatok szerint 34 helyszínen, sajnos egyelőre mindössze 1800 diák számára, nyaranta pedig táborokat, kulturális vetélkedőket szervez részükre.

- De nem csak ez az egyetlen szervezet működik a moldvai csángómagyar közösségekben. Tudomásom szerint tevékenykedik a Forrófalvi Phoenix Kulturális Egyesület, a Külsőrekecsinéért Egyesület, a Pusztinai Közösségi Házért Egyesület, a Pusztinai Szent István Egyesület, a Somoskőért Egyesület, a Szabófalván működő Szeret Alapítvány és a Szeret-Klézse Alapítvány. Ezek a jogilag bejegyzett szervezeteken kívül híre van még jó néhány, baráti körnek tekinthető, kisebb-nagyobb alkalmakra szerveződő közösségnek is

- 1990 után a csíkszeredai József Attila Általános Iskolába került moldvai magyar gyermekekből Borbáth Erzsébet és tanártársai értő és szeretetteljes oktató- és nevelőmunkája eredményeként több tucatnyian jutottak főiskolára, egyetemre, köztük olyanok, mint Campu Tatjana doktornő, Campu Ferenc egyetemi oktató, Campu Stelian és Bogdán Tibor a *Csángó Tükör* szerkesztője, Duma Dániel tanár, Gábor Felicia, akinek több önéletrajzi ihletésű könyve jelent meg, Gyurka Valentin tanár, Iancu Laura néprajzkutató és szépíró, Ignác Mónika pedagógus képzőművész, Nistor Margit tanár, Timár Karina néprajzkutató doktorandusz, Trunki Péter tanár és nyelvjáraskutató és még számos jeles személy. Borbáth Erzsike nyugdíjba vonulása után az 1992-től működő Domokos Pál Péter Alapítványt kezeli, ami a Csíkszeredából továbbtanuló csángó diákok ösztöndíját biztosítja, Ferencz Gabriella nevelőtanárral együttműködve, kiterjesztve ezáltal a csángó diákok felzárkózását segítő munkájukat az összes, Csíkszeredában tanuló középiskolás diákra. Ez olyan lehetőséget nyitott számukra, amivel ha nem is mindenki, de aki akart, élhetett. Ezek közé a minden bizonnyal Domokos Pál Péter tetszését is megnyerő kezdeményezések közé tarto-

zik a gyimesfelsőlaki Árpádházi Szent Erzsébet Líceum moldvai csángómagyar fiatalokat befogadó szerepe. Említésre méltó az idősebb nemzedékből összeállt „*csángó értelmiségi réteg*”, amelynek tagjai még zömmel a maguk emberségéből, többségük a „rendszerátalakítás” előtti időkből különböző utakon, az egyetemeken vagy az „élet” iskoláját kijárva jutottak az értelmiségi léthez szükséges szellemi alapokhoz. Ilyenek voltak – sajnos egy részükről már csak múlt időben szólhatunk – Lakatos Demeter, idős és ifjú Eröss Péter, Horváth Antal, s a (hála Istennek!) közöttünk lévő Perka Mihály, Demse Márton, Nistor Ilona, dr. Nyisztor Tinka, Duna András, Salamon József, Bilibók Jenő – hogy csak néhány nevet említsék.

- Nem érzem túlzásnak, ha a csángókért legtöbbet tevő intézmények között megemlítem a *Moldvai Magyarság* című, korábban *Csángó Újság* néven megjelenő folyóiratot. Az 1990-ben Romániában is bekövetkező fordulat után több tucatnyi friss sajtótermék született, de viszonylag kevés bizonyult tartósnak. Köszönhetően a csángók iránti erdélyi és magyarországi társadalmi érdeklődés erejének és a lapot szerkesztő Eröss Józsi Péter, Sántha Attila, Mirk Szidónia, Petres László és segítők, valamint a lapot kiadó Ferenczes István elszánt és következetes erőfeszítéseinek, ez a folyóirat mind a mi napig rendszeresen és gazdag tartalommal megjelenik. Nem tudom, hogy akadémiánk tisztelt résztvevőinek járt-e a kezükben ez az értékes sajtótermék, de akiknek járt, bizonyára egyetért velem abban, hogy a Domokos Pál Péter által oly gyakran emlegetett „*csángókérdés*” megismerése és megértése elképzelhetetlen a 31. évfolyamában járó *Moldvai Magyarságban* megjelent óriási dokumentumanyag ismerete, használata és értő befogadása nélkül.

- S ha már az utóbbi három évtized csángó témájú sajtótermékeiről beszélünk, szólnom kell az utóbbi időben megjelent számottevő mennyiségű irodalomról is. A rendelkezésemre álló időben még felsorolni sem tudnám a moldvai magyarokkal foglalkozó értékes – és bizony kevésbé értékes –, tudományos – és persze kevésbé tudományos –, hasznos – és sajnos, számos haszontalan – kiadvány listáját, elégedjünk meg azzal, hogy aki már kézbe vette Domokos Pál Péter hat kiadást megélt *Moldvai magyarság* című könyvének valamelyik évfolyamát, az biztosan szét tudja választani a *csángómagyarok igazságának* megismerését szolgáló műveket az ezzel ellenkező célból készületektől.

- Magyarországon 1976 nyarán több tucatnyi Moldvát járó, főleg fiatal hívtam össze az érdeklődési otthonban, hogy összehangoljuk Moldvában végzett munkánkat. Aztán akiket nem riasztott el az összejövetelt szinte azonnal követő, sokunkra kiterjedő *rendőrségi vegzálás*, azok folytatták a moldvai magyarok körében végzett feltáró munkásságukat, ami sokaknál csak egyszerű érdeklődés volt, de többeknél komoly tudományos tevékenységgé fejlődött a népzene, a tárgyi és szellemi néprajz ismeretanyagának gyűjtése, fényképezése, hangfelvételek készítése, olykor a nemzeti identitás nyomaira alapozott kapcsolatkeresés. 1990-ben aztán belőlünk jött létre a Lakatos Demeter szabófalvi csángó népköltő nevét fölvevő kulturális egyesület, amiben össze kívántuk fogni az úgynevezett anyaországban élő, csángók iránt érdeklődő és értük tenni is akaró embereket. Tiszteletbeli elnökünknek Domokos Pál Pétert kértük fel, majd 90. születésnapjára tudományos konferenciát szerveztünk, ami egyben az egyesület tagságát toborzó felemelő esemény is volt. Elnökeink: Benda Kálmán, majd Jáki Sándor Teodóz mellett titkárkodtam Gyimesbe költözéséig. Azt követően pedig Barna Gábor, Lengyel Gyula, Keöves Ferenc, most pedig Kis Boáz és Gondos Béla vezetni változó eredménnyel, de változatlan lelkesedéssel ezt a moldvai csángómagyarok érdekeit szolgáló szervezetet.

- Nemcsak a moldvai csángómagyarok sorsának, kultúrájának jobb megismerését, de az összetartozás eszméjének bizonyítását is szolgálják a Csíkszeredában minden esztendőben megrendezett, úgynevezett Csángó Napok, amit kezdetben a Domokos Pál Péter Alapít-

vány szervezett, majd a Hargita Megyei Művelődési Központ vette át ezt a szép munkát. Ilyenkor számukra tartják a misét, „*értük szól a harang*”, s egy-egy témakört járnak körül, vagy egy-egy moldvai magyar település mutatkozik be. Amilyen felemelő ilyenkor látni a moldvai magyar diákok lelkesedését, olyan lehangoló az a tapasztalat, hogy a csíkszeredai iskolák – ahol ezek a csángó diákok tanulnak – tanárainak többsége milyen érdektelen a Csángó Nap iránt.

• A moldvai magyarok sorsának alakulásában komoly reményeket gerjesztő esemény volt, amikor az Európa Tanács adminisztrációja dicséretes és ígéretes elszántsággal hozzálatott, hogy az *öt veszélyeztetett európai kisebbség között a moldvai csángók helyzetét is megvizsgálja. Ajánlásokat fogalmazott meg Románia számára többek között – idézem – „a csángó etnikum, a magyarság archaikus népcsoportja, mely túlélte a Moldvában bekövetkezett népességkeveredést, és ki vannak téve falusi papjaik és a román hatóságok erős befolyásának, megmentése érdekében.”* Óriási eredménynek tekinthetnénk az Európa Tanácsnak ezt a kezdeményezését, ha az, aki számára a tanács nem kevesebb, mint 10 (zlieben!) *Ajánlást fogalmazott meg, vagyis a román állam, nem szabotálta volna el – részben vagy teljesen – valamennyit. Gondolom, hogy Péter bácsi, aki élete negyedrészt Romániában élte le, egyetlen pillanatig sem képzelte, hogy a román állam komolyan fogja venni az Európai Unió naiv, bár jószándékú javaslatait. Talán csak arra volt jó az Európát képviselő szervezet érdeklődése, hogy a csángómagyarok érdekeit szolgáló kezdeményezések szervezői szükség estén – hasonló naivitást mímelve – hivatkozhattak rá.*

Még hosszasan sorolhatnám azokat a jelenségeket, kezdeményezéseket, amelyek eredményüket, vagy legalábbis szándékukat tekintve a moldvai csángómagyarok érdekeit szolgálják, szolgálhatták volna. Felemlíthetném a 34 moldvai, részben vagy teljesen magyar népességű településen működő iskolán belüli vagy azon kívüli anyanyelvű oktatás lehetőségét, amit azonban mindössze 1800 diák vesz igénybe és ahonnan évente alig 8–10 fiatal jut tovább Csíkszereda vagy – sajnos egyre ritkábban – Gyimesfelsőlok magyar oktatási nyelvű középiskolájába, azoknak többsége is a Gyimesből nemrég Bákó megyéhez átcsatolt Kóstelekről és Bükkről érkezik. Ami önmagában nem baj, csak az aránytalanság elkésérítő, hogy ilyen kevesen jönnek a valóságos, a „történelmi” Moldvából. „Engedélyezték” továbbá Bákó város *egyetlen* római katolikus templomában, hogy havonta *egyetlen* vasárnap magyar nyelvű misét szolgáltatassanak a római katolikus vallású, csángómagyar hívek számára, de erre az alkalomra sem papjaik, sem pedagógusaik nem küldik, nem szállítják, még kevésbé vezetik a híveiket, diákjaikat. A moldvai csángómagyarok érdekeiben történő bátortalan lépések tehát csupán fél- vagy negyedmegoldások, de még így is hasznosak és azoknak a lehetőségeknek a kihasználására épülnek, amelyek végső soron a nemzeti tragédiánkat jelentő, Trianonban bekövetkezett, összenemzeti veszteségeink nyomán nyíltak meg a moldvai magyarok előtt. Amiket azonban mind ez idáig, sajnos, csak alig tudtak kihasználni.

Mindenesetre megállapíthatom, hogy lassan-lassan, a kívánatosnál föltétlenül lassabban, de azért mégiscsak formálódóban van a moldvai csángómagyarokból az az egyelőre még igen vékony és nem is föltétlenül egyöntetű réteg, *amely értük dolgozó, őket szolgáló, nemcsak tanult, de felelősen is gondolkodó emberekből áll*, de talán erősödőben van. Hiszen az erre vállalkozóknak úgy kell – kellene – dolgozniuk, hogy menet közben sajátítják el a mindehhez szükséges tudást. Mert hát honnan tudhatnák a nevelést az oktatással azonos jelentőségűnek tartó pedagógusok, hogy az iskolában kötelezően más történelmet, irodalmat, műveltséget tanuló diákok tudását és érzéseit miként kell *kiegészíteni* saját közösségük tudásával, ízlésével és átérzésével. Hiszen ezek technikáját nem tanítják sem a tanítóképző-

ben, sem a tanárképzőben, sem más tanintézetekben. Mint ahogy a legtöbbjük arra sincs felkészítve, hogy miként kell elviselni a megtűrtséggel, kiszorítással, alantas emberi indulatokkal terhes munkahelyi környezetet, miként kell fölülemelkedni a hirdetett szavak és a tapasztalt gyakorlat közti kiáltó ellentétein. Amire nemcsak születni lehet, de idővel föl is kellene nőni.

Végül is úgy érzem, a moldvai csángómagyarok jelenlegi helyzetét aszerint ítélnék az elmúlt századhoz képest kedvezőnek, hogy a kihasznált vagy az elszalasztott lehetőségek felől nézzük állapotukat. Mert számos területen sikeresek voltak, különösen, ha ez ellenük fellépő erőket tekintjük, de számos lehetőséget hagytak ki, s különösen az összjáték hiányos, mondhatjuk, hogy az együttműködésben történelmi örökségként velük élő hiányságaik vannak. Ezért aztán minden várakozásunkat felülmúló eredményeket sikerült elérniük sok évszázados nyomorúságuk jobbra fordításában, de minden területen bőségesen van még tennivaló. A trianoni igazságtalan határváltoztatások nyomán amennyit lehetett, igyekeztek saját javukra hasznosítani. Helyzetük nem tekinthető sem kívánatosnak, sem pedig megoldottnak, de ha bántják őket, legalább panaszkozhatnak; ha pedig nagyon fáj, jajgathatnak. Legnagyobb veszedelmüket egyre inkább a közöttük dúló összeférhetlenségben, gyakran megmutatkozó irigységben, az értékrendek zavarodottságban látom. De aki ki akar törni a hátrányos, sokszor megalázó helyzetükből, annak lehetősége van rá, hogy rendkívüli erőfeszítéssel kitörjön. Akár úgy, hogy fizikailag is átlépi az összmagyarságtól elválasztó belső, vagy külső határokat, akár úgy, hogy szülőföldjén maradván önmagában valósítja meg identitásának teljességét.

Halász Péter

II. Beszámoló

A 3. szekcióban jelentős számban vettek részt az Országos Honismereti Akadémia résztvevői közül, akiknek nagy többsége tevékenyen bekapcsolódott az eszmeeszerébe, amely végig bensőséges hangulatban folyt és főleg a magyarság sorskérdéseire fókuszált.

A bevezető előadásból a hallgatóság ismét megismerkedhetett azzal a ténnyel, hogy a magyarság jelentős része Trianon súlyos következményeként az addigi országhatáron kívülre kerülve, kényszerűségből létrehozta saját magyar kisebbségi nemzeti társadalmát. Hét országba kerülve, napjainkra regionális kisebbségi közösségekké váltak saját intézményrendszerrel és azonoságtudattal. A bevezető előadás elsősorban a Magyarországtól elkerült legnagyobb rész, a jelenkori Erdélynek is nevezett nagy kiterjedésű terület magyar közösségének helyzetét, küzdelmeit, sikereit és problémáit vázolta fel. Felelevenítette azt a küzdelmet, amelyet a történelmi Erdély, a Partium vagy a Bánság defenzívába szorult több mint másfél milliós lélekszámú magyarságának kellett vívnia gazdasági, társadalmi, politikai, egyházi, művelődési és egyéb vonalon. A jelenlévők megismerkedhettek azzal is, hogyan sikerült a szétszakított magyarságnak az új helyzetben, magára utalva és elleneséges közeg által körülvéve, a lehetőségekhez mérten talpon maradni, hogyan szervezte meg politikai és önkormányzati képviselőit, hogyan állt ki egyházi, oktatási, kulturális és társadalmi intézményei megtartása vagy megmentése érdekében. Mindezekkel sikerült biztosítani a magyar élet folytonosságát a szélesebb értelemben vett Erdélyben. A magyarság két világháború közötti helytállása és teljesítménye mai napig is elismerésre méltó.

A veszteségek az eltelt egy évszázad alatt így is nagyon komolyak, de mégis a legfontosabb tanulság, amit ma levonhatunk: elődeink a magyar nemzeti célokért kitartó és következetes kiállásának köszönhető, hogy egy évszázad elteltével ma is megvannak – ha

megfogyatkozva is – az erős kisebbségi magyar közösségeink. Közös múltunk, összetartozástudatunk pedig ma is felelősséget ró ránk, nekünk magyar közösségeink megőrzése és továbbörökítése a közös feladatunk.

Ez után, felkért hozzászólóként Halász Péter, a Honismereti Szövetség korábbi elnöke, mivel nem tudott jelen lenni, írásban osztotta meg gondolatait a moldvai csángómagyarok helyzetéről. Egyben köszöntötte a szekció résztvevőit, akik hasonlóképpen kifejezték jókívánásaikat. Felolvasott írásának a *Mit válaszolnék, ha a 120 esztendeje született Domokos Pál Péter kérdezne a mennyországból a moldvai csángómagyarok mai helyzetéről?* címet adta. A hallgatóság ebből megtudhatta, hogy létezik a magyar nemzetnek egy olyan csoportja, amely számára nem jelentett különös tragédiát Trianon. Ezek pedig a moldvai magyarok! Ők 1920 után szinte ugyanolyan nyomorult, elnyomott, magukra hagyatott, vallási és közigazgatási vezetőiktől elárult állapotban maradtak, mint azelőtt. A továbbiakban vázolta a moldvai csángómagyarok mint a világ „*legelfeledettebb kisebbsége*” nehéz helyzetét és az utóbbi évtizedekben felerősödő közösségépítő törekvéseit. Kiemelte például, hogy már 1990-ben létrejött a Moldvai Csángómagyarok Szövetsége és számos más civil szervezet, amely folyamatosan tevékenykedik a csángó érdekekért. Megemlítette még az idősebb nemzedékből összeállt „*csángó értelmiségi réteg*”-et, illetve a *Moldvai Magyarság* elnevezésű folyóiratot, és a Lakatos Demeter Csángómagyar Kulturális Egyesületet. Az írás végül megállapítja, hogy „*lassan-lassan, a kívánatosnál föltétlenül lassabban, de azért mégiscsak formálódóban van a moldvai csángómagyarokból az az egyelőre még igen vékony és nem is föltétlenül egyöntetű réteg, amely értük dolgozó, őket szolgáló, nemcsak tanult, de felelősen is gondolkodó emberekből áll*”.

A szekcióülés résztvevői nagyon aktívak voltak, a Budapestről, Kecskemétről, Kiskunfélegyházáról, Kolozsvárról, Kőszegről, Nagyváradról, Szekszárdról, Szombathelyről, Záhonyból és máshonnan érkezettek sorra elmondták gondolataikat, ismertették tapasztalataikat a felvetett problémákkal kapcsolatban. Az első hozzászólások a csángók helyzetét járta körül, többen is megosztották tapasztalataikat, amelyeket vagy személyesen vagy másoktól szereztek. Egy másik kérdéskör az 1919-es román betörés idejében tapasztaltakat elemezte, főleg olyan szemszögből, hogy a családi kapcsolatokat és hagyományokat miként befolyásolták a korabeli, gyakran tragikus történések.

A magyar közösségépítés szép példáját ismerhették meg a jelenlévők a Nagyvárad-Velence városrészben helyi összefogás által az 1930-as években létrejött kultúrház felépítése és működtetése által, amely a helyi közösség és az egyházak összefogásával valósult meg. 1989 után, ismét önzetlen tevékenység és összefogás eredményeként, sikerült helyreállítani és komoly magyar nemzeti szintérré alakítani. Erre az összefogásra jelenleg újból szükség lesz, mert egy Európai Unió felújítás megtorpanásával ismét veszélybe került a kultúrház jövője.

Egy másik mélyebben megjelenített problémakör a szétszakítottságban élő magyarság általános helyzete a Kárpát-medence különböző régióiban volt. Így Erdélyen kívül bemutatásra került az ausztriai (burgenlandi) magyarok viszonylag jobb helyzete, a vajdasági kisebb magyar közösségek élénk tevékenysége, a kárpátaljaiak sokféle gondjai, valamint a felvidéki magyarok szívós küzdelme a mind nyomasztóbb asszimiláció ellen.

Többen is nagyra értékelték a Kárpát-medencei magyar civil szervezetek szerepét és tevékenységét a magyar nemzeti hagyományok őrzésében, az azonosságtudat fenntartásában.

Kérdésként fogalmazódott meg, de végül élénk eszmecsere alakult ki arról, hogyan lehetne megállítani az asszimilációt és azt a folyamatot, hogy a Kárpát-medence mind több, nemrég magyar többségű nagyobb városában az etnikai összetétel megváltozott a magya-

rok hátrányára. A kérdéskör bonyolultságára való tekintettel sokféle felvetés fogalmazódott meg, de biztos megoldást nem igazán tudtak javasolni. Ehhez kötődve bemutatásra került néhány nagyváros, mint például Kolozsvár magyarságának mai sajátos helyzete. A hozzászólók végig kiemelték a helyi értékek megőrzésének és a köztudatba való beillesztésének fontosságát

Összességében megállapítható, hogy a közel háromórás szekcióülés sikeres volt, végig a nemzeti összetartozás jegyében folyt. A résztvevők sok új ismerettel gazdagodtak, sok, a magyarság szempontjából kiemelkedően fontos, alapvető sorskérdést jártak körül, amelyeket saját ismereteikkel, véleményeikkel tovább gazdagítottak. Köszönet illeti a szekció résztvevőit értékes hozzászólásaikért, amelyek hatására mindenki szellemileg feltöltődve utazhatott haza és várhatja a jövő évi hasonló találkozást.

Fleisz János

Dr. Szendrei Ákos, a Hajdú-Bihar Megyei és Debreceni Honismereti Egyesület elnöke átadja az akadémiai vándorbotot Márkusné Vörös Hajnalkának, a Veszprém Megyei Honismereti Egyesület elnökének (Mándli Gyula felvétele)

